

Könnycsepp

„Olvastam a filmedet.”

Nyelvbottlás? Tollhiba? Képzavar? Sem egyik, sem másik.

Könyvesboltban hangzott el ez a mondat, amikor a *Menedékjog* — 1956 című könyvet dedikálta Ember Judit, Mostanában öt jobbjára „a láthatatlan filmek rendezőjeként” emlegetik, s bizony nem ez az első eset, hogy filmjét előbb lehet olvasni, mint látni. A *Menedékjog* ugyan látható lett volna az ideai filmszemplén, de akkor, a képaradásban én sem néztem meg (az ötrészes interjúorozat teljes tartalma tizenegy óra). Talán mégis része van e műnek abban, hogy a szemle szakmai elismerése után most Balázs Béla-díjat kapott Ember Judit. Remélem, hamarosan láthatom moziban, nemsokára a tévében is. De möhön kaptam a könyvön, amely az interjúk szövege; végigolvastam egy ültő helyemben.

A könnycsepp persze nem látható a könyvben. Ez utóbbit méltatja Göncz Árpád a *Könyvilágban*, s ejt szót a könnycseppről, mert ő előbb látta a filmet, szeme előtt, a betűk mögött ott a látottak is. A megkérdezettek mind fölidéznek az *igazság pillanatát*, amikor a romániai Snagovban internált hozzátartozókkal két hónapnyi késéssel, meglehetősen otrombán közlik az ítéleteket. Az egyik emlékezőnek, említi Göncz Árpád, „harminc év után is elcsuklik a hangja, képtelen a mondatát befejezni: a pontot egyetlen könnycsepp teszi rá”.

Történészeknek nincsenek érzelmeik, vagy ha mégis, lehűtik őket, mert a históriás eszköze a rideg tény, módszere a tárgyilagosság, célja a hitelesség. Úgy gondolom, ritkán tartották magukat ehhez a törvényhez a történészek; többnyire udvaroncok voltak, szemléletüket a rájuk tapadó szem, a hatalom tekintete határozta meg. Lehetőségeik határát jobban kellett ismerniük, mint a földrajziakat vagy a történelmieket. S ha volt elég türelmük, megérhették, hogy igazat mondjanak, mindenestre igazabbat, mint korábban.

Korunkban talán ezért oly erős az érdeklődés a személyes emlékezők iránt. A könnycsepp *hitelesít*. Meglehet, részletek eltérhetnek egymástól az emlékezőkben, de ettől igazabb maga az egész. Az imént idézett könyvméltatásban is olvasható: „Köztudott: egy tanúvallomás hitele abból világlik ki, hogy *másféleképpen* emlékszik *fölismerhetően* ugyanarra”. Erdeme ez ennek a kilenc beszélgetésnek: ki erről, ki arról szól csöndesebben vagy épp szenvedélyesebben, kinek csak sejteni lehet keserű bánatát, másnak pedig perzselő lángként tör fel a szavából.

Vagy épp a könnycseppjéből tükröződik.

Előjoga a könny a hozzátartozóknak, de nem kizárólagos joga. Akadt arra is példa, ha jól értem, hogy az ítélező szeme lett könnyes. Egy másik, nem kevésbé kitűnő és nem kevésbé személyes emlékkötetben — *Tóbiás Aron* állította össze, címe *In memoriam Nagy Imre* — emlékezők, írói művek, dokumentumok egyikében, **Eörsi István**ban olvasható egyik rabtársáról, hogy érzelmesebb volt, mint ő; és „bizonyára a bíró is, aki másodfokon halálra ítélte, egy könnycseppet törölt ki a szeméből az ítélet indoklása előtt.” Egy ítélethez tehát könnyezett. És az ítéletsugallók? Azután az ítélet-végrehajtók?

Elmúlt ugyan harminc esztendő, kicsit már több is, de van, akinek még mindig elcsuklik a hangja, emlékezőit a könnypont még mindig nem tudja lezárni. Alighanem akadnak azonban olyanok is, akiknek

nem párázza könny a tekintetét, hanem kérdőre kerekedik a szemük, netán beleszikkrik az emlékezésbe. Mondják is talán tüstént: elfogultak a vallomások, hiszen — Ember Judit filmjében és könyvében — elárvult hozzátartozók, egyetértő társak, túlélők szólalnak meg. Egy okkal több, mondom, hogy igazat szóljanak.

Nemcsak a mártírok javára elfogultak jutnak szóhoz az *In memoriam Nagy Imre* című gyűjteményben. Az írók, költők horizontja is tágas, az emlékidéző — magyarok és nem csak magyarok — nézőpontja, szemlélete is többféle. Szemtanú például két jugoszláv újságíró, aki be-bejárt a nagykövetségre, amíg a Nagy Imre-csoport élt a följánlott menedéjjel — és ott volt a szobájában, amikor a nyitott ablakon át lelőtték Lenko *Milovanov* nagykövetségi titkárt. Kicsi különbség van mégis az ő elmondásuk, és a *Menedékjogban* megszólalóké között; mégsem akkora mint a hivatalos változat eltérése valamennyiük szavához képest.

Lehet töprengeni egyetlen tanú vallomásain is. Nagykövet volt Moszkvában azidótt Veljko *Micsutevics*; naplójegyzetei szerint a történelmi háttér semmivel sem lehetett rendezettebb, mint azok a napok-hetek-évek Magyarországon. S nemhiába művész írta: érzelmeinkre hat Simone *Signoret* beszámolója arról a különös együttlétről, amelyen Yves *Montand*-nal együtt kemény vitát folytattak — sikeres vendégföllépésük után — szovjet vezetőkkel, Moszkvában, 1957-ben, újévkor.

Ott volt akkor Anasztasz *Mikojan* is, aki megerősíthette vagy megcáfolhatta volna *Kopácsi Sándor* emlékezőjét: '56 *október 30-án* este a Parlamentben bemutatta őt Mikojanak Nagy Imre, s a szovjet vezető arra kérte őt és társait (csendben hallgatták, írja, parasztok, munkások, felkelők, katonák), hogy segítsék, amennyire csak tudják, Nagy Imrét, akitől egyébként így búcsúzott el: „Nagy elvtárs, mentse, ami menthető!” Erre mások is emlékeznek. Megáll-e akkor a vád Nagy Imre és a többiek ellen (amint a *Menedékjog* könyvalakjának belső borítóján olvasható): „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése”?

Mérlegelni, tárgyilagos véleményt alkotni az ítéletekről, ez a történészek dolga, s hogy jó lelkiismerettel tehessék, egyre több részletet kell megismerniük, közöttük azokat a dokumentumokat, amelyek szovjet levéltárakban vannak, s megtekintésükre ígéret hangzott el. Arra azonban semmilyen okmány nem adhat sem magyarázatot, sem igazolást, hogy dr. *Haraszi Mária*val akkor irattak levelet a férjének, *Losonczy Gézának*, amikor ő már nem élt. „Megirattak egy levelet — senkinek. Egy már nem élő embernek” — mondja a *Menedékjogban*.

Érzelem jele, tehát merő magánügy a könnycsepp? Nem: inkább közös becsület kérdése, történelmi igazságé, ami nélkül nincsen jövő. Előbb vagy utóbb mindenkinek rá kell döbennie, hogy igazság nélkül nincsen jövő, s jaj annak, akinek soha nincs egyetlen könny sem a szemében. Mi több: nemcsak annak jaj, hanem mindazoknak is, akik a hatalmában vannak, ha még oly kevesen is talán.

Filmet olvasni — nyelvbottlás ez, tollhiba, képzavar? Egyáltalán nem az, csak épp jellemző huszadik századunkra. Amint az is, hogy akkor kezd el az ember tisztán látni, amikor könny homályosítja el a szemét.